

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ІСТОРІЇ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Анотація. У статті автором розкрито особливості дослідницької діяльності учнів з історії у профільній школі. Зазначено, що впровадження профільного навчання відкриває принципово нові можливості в реалізації дослідницької діяльності учнів з історії. На думку автора, розвиток у старшокласників здатності займати дослідницьку позицію, допомога їм в оволодінні методологією дослідження й застосування здобутих знань в різних сферах — ці аспекти повинні стати пріоритетними у формуванні нової моделі профільного навчання історії. Зазначено, що саме курси за вибором дають змогу максимально реалізувати дослідницький підхід до навчання історії України в профільній школі.

Ключові слова: профільна школа, дослідницьке навчання, спецкурси, курси за вибором.

Abstract. The article reveals the peculiarities of research activities of students in history in a profile school. It is noted that the introduction of profile training opens fundamentally new opportunities in the implementation of students' research activities in history. According to the author, the development of high school students in the ability to take a research position, to help them in mastering the methodology of research and the use of acquired knowledge in various fields - these aspects should become a priority in shaping a new model of profile history of history. It is stated that the choice that allows you to maximize the research approach to teaching the history of Ukraine in a profile school.

Keywords: profile school, research training, special courses, elective courses.

Скорочення:

ЗЗСО – заклади загальної середньої освіти

ДСПСО – Державний стандарт профільної середньої освіти

Вступ (опис проблеми та аналіз стану її дослідження). Низка проблем загальної середньої освіти, зокрема є її непрактичність, навчальне перевантаження учнів, затеоретизований зміст освітніх програм та підручників, слабка мотивація учнів, низька зацікавленість у кінцевому результаті як здобувачів освіти, так і педагогів, зумовило процес реформування освітньої галузі (Сеїтосманов та ін., 2019, с. 4). З 1 вересня 2018 року стартувала Нова українська школа. Зокрема Закон України «Про освіту» (2017 р.) передбачає, що старша школа має стати трьохрічною та профільною.

Перехід до профільного навчання, втім як і будь-яка реформа, спонукає до численних дискусій. Нині завершилося обговорення проекту «Державного стандарту профільної середньої освіти» (далі – ДСПСО) (*Проект. Державний стандарт профільної середньої освіти*, 2023), звіт якого опубліковано на сайті Міністерства освіти та науки України (*Звіт про громадське обговорення проекту Державного стандарту профільної середньої освіти*, 2023). За задумом розробників документа, профільна школа має щонайповніше реалізувати принцип особистісно орієнтованого навчання, що значно розширить можливості здобувачів освіти обрати власну освітню траєкторію на підставі усвідомленого вибору.

На думку дослідників, саме профільне навчання має стати основою переходу до інноваційної моделі розвитку освіти, допомагати закладам загальної середньої освіти

запровадити диференціацію, створити умови для самоствердження та самореалізації кожної особистості (Васьківська та ін., 2018, с. 8). Засвоєння змісту освіти у профільній школі має, по-перше, забезпечувати загальноосвітню підготовку учнів, по-друге – підготовку до майбутньої професійної діяльності.

У профільній школі використовуються різноманітні освітні технології, спрямовані на ефективне навчання та розвиток учнів, врахування їх освітніх потреб, нахилів та здібностей. Особливий акцент у навчанні історії варто приділяти розвитку дослідницької активності, системного мислення, самостійності, ініціативності, а також умінню застосовувати здобуті знання на практиці та в реальних життєвих ситуаціях. Ефективним засобом досягнення цієї мети є впровадження дослідницького підходу в процес навчання історії в профільній школі (Мороз П. & Мороз І., 2018). Таким чином, дослідження особливостей дослідницької діяльності впродовж навчання історії в профільній школі є актуальною темою.

У межах теми статті актуальними є наукові праці, присвячені питанням організації дослідницької діяльності в ЗССО таких дослідників, як М. Головань, Т. Мієр, О. Міхно, С. Омельчука, Б. Розеншайн (B. Rosenshine), М. Ваймер (M. Weimer) та ін. У публікаціях цих дослідників розкривається не лише роль дослідницької діяльності в освітньому процесі, а й змістова сутність і структура дослідницької компетентності учнів. Для визначення особливостей реалізації дослідницького підходу впродовж навчання історії в профільній школі ми послуговувалися працями В. Власова, Н. Гулана, Ю. Малієнко, О. Пометун.

Проблемі профільного навчання присвячено низку праць. З-поміж них виділимо дві колективні монографії, підготовлені співробітниками Інституту педагогіки НАПН України, – «Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект» (Васьківська та ін., 2018, с. XXXX), «Формування освітнього середовища профільної школи» (Піддячий та ін., 2013) та методичні рекомендації «Старша профільна школа: кроки до становлення», підготовлені Шведсько-українським проектом «Підтримка децентралізації в Україні» (Сеїтосманов та ін., 2019). У цих роботах висвітлюються концептуальні засади формування змісту профільного навчання, основні підходи до конструювання змісту навчання в старшій школі на основі його інтеграції, метапредметні основи формування змісту профільного навчання в єдності його інваріантної і варіативної складових.

Мета статті: розкрити особливості дослідницької діяльності впродовж навчання історії в профільній школі.

Виклад основного матеріалу. ДСПСО визначає дев'ять освітніх галузей, у межах яких можна буде формувати відповідні профілі завдяки вибору інтегрованих і міжгалузевих курсів, предметів (поглибленому вивченню предметів або курсів). Обираючи профіль і частково предмети для вивчення, здобувач освіти зможе формувати власну освітню траєкторію. За таких умов класно-урочна система не може бути домінуючою.

ДСПСО визначає такі рівні освітніх компонентів (*Проект. Державний стандарт профільної середньої освіти, 2023*):

- обов'язкові для учнів всіх профілів. Їх основою стануть предмети, які є в переліку ЗНО/НМТ обов'язкові для всіх профілів;
- обов'язкові за обраним профілем відповідно до освітніх галузей або змісту професійних стандартів, або державних освітніх стандартів з конкретних професій;
- вибіркові (не обов'язково пов'язані з профілем).

Відповідно до зацікавлень учнівства та своїх ідей і можливостей заклади освіти зможуть комбінувати власні моделі профілювання (через поглиблене вивчення певних предметів, доповнене спеціальними курсами/предметами, курсами за вибором орієнтованими на певні галузі знань та пошук майбутньої професії, через інтегровані рішення тощо).

Шкільна історична освіта завжди відігравала важливу роль в формуванні самоідентичності учнів, їх ціннісних орієнтацій та критичного мислення. У контексті російсько-української війни історична освіта стала надзвичайно актуальною, оскільки сьгоднішні події мають глибоке історичне коріння. Тому, на думку представників МОН

України, історія має увійти до обов'язкових предметів/курсів незалежно від обраного профіля (*Якою буде оновлена старша профільна школа: учнівський вибір, формування профілів, два рівні, 2023*).

На нашу думку, історія як обов'язковий компонент, може вивчатися як: 1) окремі курси «Історія України» та «Всесвітня історія», 2) інтегрований курс «Історія України. Всесвітня історія»; 3) інтегрований курс «Історія та громадянська освіта». Обов'язковий за обраним профілем та вибірковою освітній компонент історичного спрямування реалізується через спеціальні чи інтегровані курси/предмети, курси за вибором. У профільній школі особливу увагу слід приділити навчанню історії через практику із використанням дослідницького підходу.

У попередніх роботах ми детально розкривали такі дефініції як «дослідницький підхід», «дослідницька діяльність», «дослідницька компетентність» (Мороз П., 2020; Мороз П. & Мороз І., 2018; Мороз І., 2021; Мороз І., 2023). Зазначимо, що на різних рівнях освіти дослідницька діяльність учнів має свої специфічні функції: якщо в основній школі – це розвиток в учнів загальних дослідницьких навичок та стимулювання інтересу до навчання, то в профільній школі – це розвиток дослідницької компетентності, навичок та компетенцій, необхідних для подальшої професійної діяльності чи подальшого навчання у закладах вищої освіти.

Упродовж дослідницького навчання учні стають активними учасниками освітнього процесу: вони самостійно або за допомогою вчителя формулюють питання та гіпотези, виокремлюють навчальні проблеми та проводять дослідження, використовуючи різноманітні джерела інформації. Залучення школярів до дослідницької діяльності дає змогу з успіхом вирішувати багато освітніх проблем – наприклад, пов'язані з індивідуальним підходом, рівневою диференціацією, створенням позитивної навчальної мотивації, професійною орієнтацією. Дослідницький підхід допомагає учням розвивати навички пошуку, аналізу та інтерпретації інформації, які є важливими не лише у вивченні історії, а й у багатьох інших сферах.

Аналіз наукової літератури і практики навчання, а також дані емпіричних досліджень дають змогу нам стверджувати, що системне застосування дослідницької діяльності в процесі навчання історії в профільній школі може значно підвищити рівень навчальних досягнень й дослідницької компетентності учнів. Це, своєю чергою, дозволить розвивати в учнів такі важливі характеристики креативності, як оригінальність, гнучкість, продуктивність мислення, легкість асоціювання, чутливість до проблем та підвищити практичну спрямованість умінь і компетентностей учнів (Мороз П., 2020; Мороз П. & Мороз І., 2018; Мороз І., 2021; Мороз І., 2023).

Одним з найважливіших освітніх компонентів профільного навчання історії, який уможливорює максимально реалізувати дослідницький підхід, індивідуалізувати процес, урахувати здібності учня, є варіативний блок змісту навчання, який включає спецкурси та курси за вибором. Спецкурси – це навчальні курси, які входять до складу обов'язкових освітніх компонентів за обраним профілем відповідно до освітніх галузей або змісту професійних стандартів. Їх основні функції: забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання; ознайомлення учнів з основами майбутньої професійної діяльності; удосконалення навичок пізнавальної, дослідницької, практичної діяльності.

Тематика курсів за вибором з історії може бути різною, наприклад, «Історія української культури», «Духовна історія України», «Історія в особах», «Історія Київщини» (чи іншого регіону), «Джерелознавство», «Спеціальні історичні дисципліни», «Археологія» тощо. Вибір спецкурсів залежить від рівня підготовки вчителів, матеріально-технічної бази навчального закладу, традицій школи, напрямів розвитку регіону (промислового чи аграрного), а найголовніше – від запитів, інтересів і можливостей самого учня. Тому в різних школах з однаковим профілем навчання можуть існувати різні за тематикою спецкурси.

Таким чином, дослідницька діяльність з профільних спецкурсів/предметів наближає

школярів до розуміння тонкощів певного фаху, дає змогу випробувати себе в професії, перш ніж остаточно її обрати/ухвалити зважене рішення.

Курси за вибором відносяться до вибіркового освітніх компонентів і не обов'язково пов'язані з обраним учнем профілем. Порівняно з профільними спецкурсами курси за вибором мають більшу варіативність змісту, враховують індивідуальні потреби кожного учня, посилюють практичну й дослідницьку складові профільного навчання, характеризуються різноманітністю і нестандартністю. Оскільки вони впроваджуються за рахунок навчальних годин для вибіркового освітніх компонентів, то в різних ЗЗСО з однаковим профілем навчання можуть існувати різні за тематикою курси за вибором. Наведемо декілька прикладів курсів за вибором історичного та інтегрованого спрямування: «Історія пропаганди», «Історія науки й техніки», «Історія філософської думки», «Історія дипломатії», «Історія воєн», «Історія світового кінематографу», «Інформаційні війни в минулому і тепер», «Історія реклами», «Історія пропаганди», «Таємниці історії», «В пошуках істини», «Альтернативна історія» тощо.

ДСПСО передбачає, що здобувачі профільної середньої освіти будь-якого спрямування мають право змінювати як профіль навчання, так і спрямування, а також здобувати подальшу освіту на інших рівнях. Відповідно, вивчення спецкурсів та курсів за вибором доцільно організувати на основі кредитно-модульної системи, що дасть змогу забезпечити належну гнучкість у формуванні освітніх траєкторій здобувачів освіти, які об'єднуються в плинні групи на підставі власного вибору. Щоб мотивувати учнів, заняття з цих курсів варто перетворити у своєрідні дослідницькі/проектні лабораторії, дискусійні групи.

Вважаємо, що вивчення/дослідження історичних тем не варто обмежувати класною аудиторією. Це може відбуватися відвідування музеїв, меморіальних місць, архівів, бібліотек, дослідницьких екскурсій та експедицій. Такий підхід дасть змогу кожному учневі більш цікаво та повноцінно досліджувати історичні події/явища/процеси, діяльність історичних осіб як індивідуально, так і в групі, висловлювати власні думки, ділитися враженнями та досвідом, застосовувати здобуті знання на практиці.

Висновки. Таким чином, модернізація освіти, зокрема введення профільного навчання, відкриває принципово нові можливості в реалізації інноваційної і дослідницької діяльності в ЗЗСО. Згідно з концепцією реформи НУШ здобувачі освіти зможуть формувати власну освітню траєкторію, обираючи профіль і частково предмети для вивчення. Своєю чергою заклади освіти мають сформулювати найоптимальнішу пропозицію для учнів залежно від своїх можливостей. Дослідницька діяльність дає змогу учневі «зануритися» в обраний фах, зіставити на практиці свої уявлення про професію з реальним втіленням, та на основі цього схвалити зважене рішення про свою майбутню професію.

Дослідницька діяльність реалізує головну мету освіти – «навчитися вчитися». На нашу думку, розвиток у старшокласників здатності займати дослідницьку позицію, допомога їм в оволодінні методологією дослідження і застосування одержаних знань в різних сферах – ці аспекти повинні стати пріоритетними у формуванні нової моделі профільного навчання історії.

Список використаних джерел

1. Васьківська, Г. О., Кизенко, В., Косянчук, С., Барановська, О. & etc. (2018). *Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект: колективна монографія* (Г. Васьківська, Ред.). ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
2. *Звіт про громадське обговорення проекту Державного стандарту профільної середньої освіти.* (2023). Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2024/01/04/Zvit-ho-proyekt.Derzhstandartu.profilnoyi.serednoyi.osvity-04.01.2024.pdf>
3. Мороз, П., & Мороз, І. (2020). Формування дослідницької компетентності засобами сучасного шкільного підручника історії. *Проблеми сучасного підручника*, (24), 142–162. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-24-142-162>

4. Мороз, І. (2021). Дослідницька компетентність учнів: сутність та особливості формування на уроках історії. У *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: контрверзи сучасного наукового пізнання* : зб. тез всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Педагогічна думка. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725954/>
5. Мороз, І. (2023). Дослідницька діяльність учнів як складник сучасного навчання історії в школі. *Імплементация Державного стандарту базової середньої освіти: виклики, реалізація, перспективи* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (онлайн) (с. 192–194). КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735470/>
6. Мороз, П. В. (2020). Структура дослідницької компетентності старшокласників з історії. У *Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. Вип. 1(20): Сучасні проблеми обдарованості особистості: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 61–64). ВПЦ «Візаві». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/720663/>
7. Мороз, П. В., & Мороз, І. В. (2018). *Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі*. ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712554/>
8. Піддячий, М. І., Доротюк, В. І., Левченко, Н. Г., Туташинський, В. І., Чудакова, В. П., Кохан, О. В., Ассанов, М. О., Рогоза, В. В., & Коляновська, М. С. (2013). *Формування освітнього середовища профільної школи: [колективна монографія]*. Педагогічна думка.
9. *Проект. Державний стандарт профільної середньої освіти*. (2023). Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/30/НО-projekt.Derzhstandartu.profilnoyi.serednoyi.osvity-30.10.2023.pdf>
10. *Профільна середня освіта: почалося громадське обговорення проекту стандарту*. (2023, 30 жовтня). Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/profilna-serednya-osvita-pochalosya-gromadske-obgovorennya-proyektu-standartu>
11. Сеїтосманов, А., Фасоля, О., & Сеїтосманов, В. (2019). *Старша профільна школа: кроки до становлення. Методичні рекомендації*.
12. *Якою буде оновлена старша профільна школа: учнівський вибір, формування профілів, два рівні*. (б. д.). Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua/articles/yakoyu-bude-onovlena-starsha-profilna-shkola-uchnivskyj-vybir-formuvannya-profiliv-dva-rivni/>

УДК 378.016:94

Олена Пометун,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кор. НАПН України,
Інститут педагогіки НАПН України,
orcid.org/0000-0002-4602-6383,
opometun@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ ЯК БАЗОВОГО ПРЕДМЕТА ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто питання формування і структурування змісту історичної освіти у профільному навчанні. Підкреслено потенціал історії у формуванні особистості випускника закладу середньої освіти. Висвітлено різноманітний досвід європейських країн у побудові курсів історії у старшій школі, який базується на концентричному та хронологічно послідовному підходах до її структурування. Визначено проблеми створення історичного змісту, серед яких: принципи відбору змісту за умов обмеженого часу на їх вивчення за базовим навчальним планом, встановлення хронологічних рамок окремих історичних курсів, особливо матеріалу, пов'язаного з вивченням сучасності, можливості розроблення інтегрованих курсів вітчизняної та всесвітньої історії, невідповідність вимог Державного